

Otisk, Marek

"Komentář" Anselma z Canterbury k Aristotelovým kategoriím

Pro-Fil. 2019, vol. 20, iss. 2, pp. 15-29

ISSN 1212-9097 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/pf19-2-1921>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141791>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„KOMENTÁŘ“ ANSELMA Z CANTERBURY

K ARISTOTELOVÝM *KATEGORIÍM*

MAREK OTISK

Katedra filozofie FF OU, Ostrava, Česká republika, marek.otisk@osu.cz

PŮVODNÍ VĚDECKÁ PRÁCE ▪ OBDRŽENO: 29/5/2019 ▪ PŘIJATO: 29/7/2019

Abstrakt: Studie se věnuje dialogu Anselma z Canterbury *De grammatico*. Tento spis byl samotným autorem označen jako úvod do dialektiky. V dobové dialektice zastával klíčové místo Aristotelův spis *Kategorie*. Tento článek se proto pokouší interpretovat Anselmův dialog jako určitou pedagogicky koncipovanou podobu komentáře k Aristotelovým *Kategoriím*. V návaznosti na Anselmův spis jsou postupně představeny jednotlivé teze z Aristotelových *Kategorií* (jak tzv. *antepredicamenta*, tak pojednání o substanci, kvalitě a částečně i vlastnictví) a způsob, jakým s nimi Anselm pracoval.

Klíčová slova: Anselm z Canterbury; Aristotelés; kategorie; substance; kvalita

ANSELM OF CANTERBURY'S COMMENTARY TO ARISTOTLE'S *CATEGORIES*

Abstract: The paper deals with the dialogue *De grammatico* written by Anselm of Canterbury. The author of the dialogue himself described the work as an introduction to dialectics. In that epoch, the leading role in the given art belonged to Aristotle's *Categories*. As a result, the article aims to interpret Anselm's dialogue as a commentary to Aristotle's *Categories* conceived in a pedagogic form. Following Anselm's treatise, the paper analyses particular theses from the *Categories* (firstly the so-called *antepredicamenta*, then the categories of substance, quality, and partly also having) and the approach Anselm employed in working with them.

Keywords: Anselm of Canterbury; Aristotle; categories; substance; quality

Úvod

Alkuin z Yorku v návaznosti na starší latinskou tradici zastoupenou zejména Cassiodorem či Isidorem ze Sevilly¹ odpovídá v dialogu *De dialectica* na otázku Karla Velikého po částech (*species*) dialektiky výčtem – základních oddílů dialektiky je pět (Alcuinus 1863, 953A–B = *De dial.* 1):

1. Porfýriova *Isagoge*;
2. Aristotelovy *Kategorie*;
3. pravidla sylogismů a definice;
4. topiky;

¹ Viz Cassiodorus 1961, 128–129 (= *Inst.* II, 3, 18) a Isidorus 1911 (= *Etym.* II, 25,1–31,8).

5. Aristotelovo *O vyjadřování*.²

Užívání uvedeného členění dialektického umění je v drobných modifikacích dobře doloženo také v 10. století.³ Nejinak je tomu i po zlomu milénia – např. Garlandus, zvaný Compotista, ve spise *Dialectica*⁴ začíná výklad tohoto umění oddílem *de quinque predicabilibus* (tj. Porfýriova *Isagoge*), na nějž navazuje část *de decem predicamentis* (tj. Aristotelovy *Kategorie*). Dále se přes propozice a topiky dostává ke kategorickému a hypotetickému sylogismu, přičemž zmiňuje i autoritativní zdroje dialektického umění – Boethia a Aristotela (Garlandus 1959, 1 = *Dial.* prol.).

Z toho jasně plyne, že v dialektice, jak byla obvykle pěstována v době, kdy se Anselm z Canterbury učitelsky profiloval v klášteře v Le Bec, tj. ve třetí čtvrtině 11. století, bylo klíčové Aristotelovo učení o kategoriích, jak bylo prezentováno v jeho stejnojmenném spise, Porfýriově *Úvodu* k němu, příp. v Boethiových komentářích ke *Kategoriím* či k *Isagoge*. Právě komentáře k Aristotelovým *Kategoriím* tvoří jasně detekovatelnou náplň písemné produkce intelektuálů a učitelů pokarolinské éry, kdy je v tehdejších centrech vzdělanosti postupně nahrazován anonymní spis *De categoriae decem* do latiny přeloženým Aristotelovým dílem (Marenbon 1993, 78–79).

Anselm z Canterbury, který byl členem mnišské komunity v Le Bec od konce 50. let 11. století, se v tomto klášteře začal brzy věnovat výuce (Anselm 1946c, 180–181 = *Ep.* 64). Není proto překvapivé, že také z jeho pera vzešel text, který sám Anselm označil jako úvod do dialektiky (*introducendus ad dialecticam*; Anselm 1946b, 173 = *De ver.* praef.) a o němž Anselmův životopisec Eadmer z Canterbury napsal, že se v něm řeší množství dialektických otázek (*multae quaestiones dialecticas*; Eadmerus 1972, 28 = *Vita Anselmi* I, 19).

Jedná se o dílo *Quomodo grammaticus sit substantia et qualitas* (Sharpe 2009, 20–23), jež měl Anselm podle Eadmerova svědectví nazvat *De grammatico* (*Vita Anselmi* I, 19, 28), což dokládají i slova samotného Anselma (*De ver.* praef., 73). Dialog *De grammatico* zůstával relativně dlouho stranou intenzivnějšího badatelského zájmu, to se však přibližně za posledního půlstoletí naprosto změnilo. Klíčovou rolí v této změně sehrály práce D. P. Henryho (např. 1964; 1967; 1974), které se sice postupně setkaly s poměrně četnou kritikou, přesto však odstartovaly do té doby nebývalou pozornost, jež se relativně krátkému Anselmovu dílu věnuje. Spis *De grammatico* byl takto rehabilitován jako pozoruhodný příspěvek k sémantice (např. Marenbon 2002 nebo Cerezo 2015), k filosofii jazyka (King 2004) nebo k samotné dialektice (Boschung 2006).

Jelikož se v dialektice Anselmovy doby začínalo (vedle Porfýriova *Úvodu k Aristotelovým Kategoriím*) studiem právě Aristotelových *Kategorií*, lze také na dialog *De grammatico* nahlížet jako na specifickou podobu úvodu k tomuto Aristotelovu spisu (McCord Adams 2004). Tato studie se proto soustředí na motivy, které Anselmův učitel v rozhovoru s žákem rozebírá a jež mají svůj zřetelný původ v Aristotelových *Kategoriích*. Po stručném uvedení do obsahu tohoto Anselmova díla (s upozorněním na explicitní odkazy na Aristotelův spis) budou postupně představeny vybrané kapitoly *Kategorií*, jejichž problematika se v *De grammatico* odráží.

² Oproti dobově obvyklému pořadí klade Alkuin látku z Aristotelova spisu *O vyjadřování* až na poslední, páté místo, obvykle se nacházela hned za *Kategoriemi* jako třetí část dialektiky. Důvody této Alkuinovy modifikace se pokusil objasnit T. Shimizu (1996, 1–18).

³ Viz např. výuka dialektiky v podání Gerberta z Remeše podle popisu jeho současníka Richera z Remeše (Richer 2000, 193–194 = *Hist.* III, 46): Gerbert se nejprve věnoval Porfýriově *Isagoge* (*ysagogas id est introductiones*), a to v překladech Maria Victorina a Boethia, poté Aristotelovým *Kategoriím* (*cathegoriae id est predicamenta Aristotelis*) a *O vyjadřování* (*periermenias id est de interpretatione*), načež přešel k argumentům, tj. topikám (*topica id est argumentorum sedes*), jak je zpracoval Cicero a v šesti knihách okomentoval Boethius.

⁴ Datace viz De Rijk 1959, XLIX.

De grammatico a Kategorie

Není sporu, že Anselm napsal dialog *De grammatico* během svého pobytu v klášteře Le Bec, kde strávil více než třetinu století (1059–1093; viz Anselm 1949, 18 = *Ep.* 156). S bližším vymezením přesného data vzniku spisu je ovšem spojena řada nejasností. Dílo totiž může být výtvozem mladého Anselma, který ještě v Le Bec nesložil řeholní slib (tj. na konci 50. let 11. století; viz např. Visser–Williams 2009, 4), ale také mohlo vzniknout v rámci Anselmova asistování při výuce někdejšímu převorovi kláštera Lanfrankovi (tj. 1060–1063; viz např. Southern 1990, 62–65; Galonnier 1996; Novikoff 2011, 399 či Gasper 2004, 24). Je rovněž možné, že dílo vzniklo v době, kdy Anselm v klášteře zastával úřad převora (tj. 1063–1078; viz např. *Vita Anselmi* I, 19, 28–29), případně se může jednat o spis, který sepsal už jako opat v Le Bec (tj. 1078–1093; viz např. Lewry 1981, 100 nebo Sharpe 2009, 86).

V této studii není prostor pro podrobné rozvedení všech vodítek a argumentů ve prospěch jednotlivých možností, každopádně se zdá být validním předpoklad, že Anselm na tomto svém dialogu pracoval delší dobu. Jeho základní podoba tak mohla vzniknout již v rané fázi Anselmova působení v klášterní komunitě (tedy nejpozději do poloviny 60. let 11. století), zatímco finální verze byla dokončena až v době Anselmova opatství, dost možná kolem poloviny 80. let 11. století, kdy spis získal svou definitivní formu, jež dostala autorovo svolení k dalšímu opisování (srov. Archambault 2016).

Celý rozhovor učitele a žáka se věnuje možným odpovědím na otázku, jakým způsobem je *grammaticus* substancí i kvalitou. Stejně jako název spisu (*De grammatico*) se poměrně obtížně překládá do češtiny i termín *grammaticus*. Oba tvary lze totiž do českého jazyka převést buď jako podstatné, nebo přídavné jméno. Podstatné jméno označuje někoho, kdo disponuje znalostí gramatiky, tj. *gramatik*. Probíraným tématem v dialogu by pak byla otázka, jež se táže, jak je *gramatik* zároveň substancí i kvalitou, a název díla by mohl znít *O gramatikovi*. V případě, že by slovní tvary *grammaticus* a *grammatico* byly přeloženy jako přídavná jména, tzn. jako vztahující se ke gramatickému umění, tj. *gramatický*, otázka by zněla, jak je *gramatický* substancí i kvalitou, a název spisu by byl *O gramatickém*. Anselm zjevně volil tyto slovní tvary úmyslně, aby již z názvu a ze základní řešené otázky bylo jasné patrné, že *grammaticus* může být obojím – jak podstatným jménem, a tedy substancí, tak přídavným jménem, tj. vlastností substance.

Žák se ale v úvodu dialogu domnívá, že *grammaticus* nemůže být obojím, jelikož substance je něco, co přijímá akcidenty, a protože kvalita je akcident, je nutné, aby byla něčím odlišným od substance (Anselm 1946a, 145–146 = *De gram.* 1). Přitom se však zdá, že lze poměrně snadno dokázat, že *grammaticus* je substance i kvalita zároveň. První je prokázáno sylogismem (*Každý gramatik je člověk; každý člověk je substance, tedy každý gramatik je substance.*), druhé odkazem na autoritu filosofů, jíž by bylo nevhodné odporovat (*De gram.* 145,14–146,3). Žák má za to, že *grammaticus* obojím být nemůže, a chce po učiteli, aby mu vysvětlil, jak to tedy je. Učitel však k žákovu překvapení souhlasí s oběma uvedenými argumenty. *Grammaticus* je podle jeho názoru substancí i kvalitou. Jedinou potíž vidí v tom, že se žák domnívá, že obojím nemůže být zároveň (*De gram.* 2, 146,10–14).

Jako možný motiv Anselmova zájmu o řešení této otázky se nabízí rozdílné vymezení signifikace jména v gramatické a dialektické tradici. Zatímco Priscian z Kaisareie, který byl v gramatice zásadní autoritou, uvedl, že jméno označuje substancí i kvalitu (Priscianus 1855, 55 = *Inst. gram.* II, 18), tak Aristotelés říká, že každé slovo označuje buď substancí, nebo

kvalitu, kvantitu, či některý další z akcidentů (Aristotelés 1961, 6,27–29 = *Cat.* 4 [1b25–27]⁵). Uvedený nesoulad mohl být impulsem pro vznik Anselmova díla (srov. např. Galonnier 1987, 358; McCord Adams 2000, 98; Marenbon 2002, 76–78; Boschung 2006, 203–222; Sweeney 2012, 76).

Anselm rozdělil svůj dialog *De grammatico* do dvou částí. V první části je nejprve podrobně pojednáno o dialektických argumentech. Po mnoha zpochybňujících pokusech se ukáže, že výše uvedený sylogismus, jehož závěr tvrdí, že každý *grammaticus* je substance, je skutečně korektní, a zároveň se velmi stručně potvrdí i oprávněnost tvrzení, že *grammaticus* je kvalita (*De gram.* 11, 155,15–19). Ve druhé části spisu pak Anselm představuje svou teorii signifikace (a apelace), s jejíž pomocí se po žákově stížnosti (*De gram.* 11, 155,19–25) daří ukázat, že třebaže substance a akcident jsou něčím odlišným, tak jméno *grammaticus* může označovat obojí.

Přestože je pro Anselmovy spisy typické, že – s výjimkou biblických knih – takřka vůbec necituje jiné texty ani neuvádí odkazy na jiné autory (srov. Viola 1993 nebo 1996), v dialogu *De grammatico* se objevuje Aristotelovo jméno hned desetkrát⁶ a nechybí ani explicitní uvedení názvu spisu *Kategorie* (*De gram.* 16, 162,14 a 17, 162,27–28). Bylo by možné zmínit několik dalších odkazů, které zřetelně ukazují, že Anselm při psaní svého textu s tímto spisem intenzivně pracoval (*De gram.* 17, 162, 21–22 a 18, 163,28). Navíc se zdá, že postupoval velmi systematicky, neboť učitel s žákem průběžně a v návaznosti na aktuálně prezentované argumenty rozebírají problematiku z prvních čtyř vstupních kapitol Aristotelových *Kategorií*, následně se podrobněji zastavují u těch kategorií, o něž jde v rámci jejich disputace především, tj. substance (pátá kapitola Aristotelova spisu), kvalita (osmá kapitola) a vlastnictví (zejména devátá a poslední kapitola *Kategorií*). Na tyto jednotlivé části Aristotelova spisu se nyní podíváme blíže.

Kategorie 1 – paronyma

Ačkoli se poprvé Aristotelovo jméno objevuje v *De grammatico* až těsně před polovinou spisu, v závěru první části díla, již zmíněná úvodní žákova otázka bezprostředně navazuje na počáteční kapitolu *Kategorií*, v níž jsou (vedle homonym a synonym) charakterizována paronyma. Aristotelés tvrdí (*Cat.* 1 [1a12–15] 5,15–17), že paronyma (*denominativa*) jsou slova, která vypovídáme o něčem určitém, přičemž tato slova jsou odvozena z jiných slov, od nichž se liší gramatickým tvarem. Aristotelés jako příklad uvádí jména *gramatik/gramatický* (*grammaticus*) a *statečný* (*fortis*), která jsou odvozena od *gramatiky* (*grammatica*) a *statečnosti* (*fortitudo*).

Již v případě homonym (*aequivoca*) a synonym (*univoca*) rozlišuje Aristotelés jméno (*nomen*) a jeho definiční či pojmový výměr (*ratio substantiae*). U homonym (např. slovo *zámek*⁷) má jedno jméno více odlišných výměrů. V případě synonym je totožné nejen jméno, ale rovněž jeho výměr, např. jméno *živočich* označuje stejně dvě různé věci, např. člověka a býka (*Cat.* 1 [1a6–12], 5,9–14). Pro paronyma je pak typické, že se jména věcí liší, ale vztahují se k témuž, neboť druhé je odvozené od prvního, tedy druhé je pojmenované podle prvního.

⁵ Jelikož Anselm pracoval s Boethiovým latinským překladem Aristotelových *Kategorií*, odkazují zde na vydání tohoto latinského překladu. Tradiční citace Aristotelova spisu podle Bekkerovy edice jsou uvedeny v hranatých závorkách.

⁶ *De gram.* 9, 154,1–4 [3x]; 10, 154,26; 16, 162,14; 17, 162,21; 17, 163,2; 18, 163,26; 18, 164,4 a 19, 165,17.

⁷ Aristotelés uvádí jako příklad jméno *živočich*, které je vysloveno o namalovaném i o skutečném člověku (*Cat.* 1 [1a1–6], 5,3–8).

Anselm s největší pravděpodobností znal Boethiův komentář k Aristotelovým *Kategoriím*, v němž jsou rozvedeny tři podmínky, jež musí být splněny, aby bylo možné hovořit o paronimech (Boethius 1847, 168A = *In Cat.* I):

1. participace (*participare*) věci (*res*) na tom, z čeho je paronymní jméno odvozeno (např. *grammaticus* participuje na gramatice);
2. participace jména (*nomen*) na tom, z čeho je paronymum odvozeno (např. jméno *grammaticus* je odvozeno z jména *grammatica*);
3. gramatická odlišnost (*transfiguratio*) odvozeného jména a toho, z něhož je odvozeno (a to i v případě totožného tvaru slova – např. *grammaticorum* je dativem plurálu substantiva *grammatica* i adjektiva *grammaticus*).

Anselm evidentně při přípravě spisu *De grammatico* vycházel z uvedeného úvodního vymezení paronym v Aristotelových *Kategoriích* (srov. Henry 1958, 166), přičemž jim rozuměl především v Boethiově interpretaci (Boschung 2006, 166n). Jelikož u Aristotela i Boethia jsou *gramatik/gramatický* a *gramatika* hojně užívanými příklady, jimiž jsou doložena patřičná tvrzení o některých kategoriích a jejich vzájemných vztazích, Anselmovi se tak v paronimech nabízel vhodný materiál k prozkoumání nejen vazeb mezi Priscianem a Aristotelem, gramatikou a dialektikou, ale také pro vyjasnění vlastního Aristotelova učení o kategoriích.

Kategorie 2 – čtyřčlenné dělení a predikace

V úvodu druhé kapitoly *Kategorií* (*Cat.* 2 [1a16–19], 5,18–21) Aristotelés rozlišuje dvě možnosti, jak něco vypovídat (*ea quae dicuntur*). Při první jsou slova použita samostatně čili bez spojení (*sine complexione* – např. *člověk*, *býk* apod.), při druhé ve spojení s jinými slovy (*secundum complexionem* – např. *člověk běží* apod.). Anselm v dialogu *De grammatico* tuto skutečnost zmiňuje, když vysvětluje jiné Aristotelovo tvrzení (*Cat.* 4 [1b25–27], 6,27–29), podle něhož při hledání toho, co slova označují, lze o každém samostatně stojícím slově říci, že vždy označuje něco, co je (alespoň) jednou z deseti základních Aristotelových kategorií, tj. substance nebo některý z devíti akcidentů (*De gram.* 17, 162,29–163,3). Pokud tedy uvažujeme o samostatně stojících slovech, pak každé z nich označuje některou z kategorií. Oproti tomu slova pronesená ve spojení již vytváří složený slovní výraz. Anselm proto upozorňuje, že toto dělení slovních výpovědí má přímou vazbu na Aristotelovo třídění kategorií, neboť každé samostatně vyřčené slovo lze kategoriálně zařadit (např. *člověk* je substance, *běžet* činnost apod.).

Aristotelés poté ve druhé kapitole *Kategorií* navazuje další klasifikací (*Cat.* 2 [1a20–1b6], 5,22–6,10), která rozlišuje čtyři odlišné případy toho, co je (*ea quae sunt*). Kritéria rozlišování nyní tvoří přítomnost či nepřítomnost v nějakém podmětu (*in subiecto*) a možnost být či nebýt vypovídán o podmětu (*de subiecto*). Jelikož je toto Aristotelovo dělení velmi stručné a zanechává více otázek než odpovědí, vedou se dlouhé debaty o jeho relevantní interpretaci (viz např. Duerlinger 1970; Bäck 2000, 166–178; Allen 1973; Perin 2007 ad.).

Boethius (*In Cat.* I, 169C–177A) – inspirován dřívější tradicí komentářů k Aristotelovým *Kategoriím* – rozuměl uvedenému dělení jako odlišnosti mezi substancí (*substantia*) a akcidentem (*accidens*), protože substance je vždy podmětem, tudíž v podmětu není, zatímco akcident je vždy v nějakém podmětu, neboť sám bez podmětu nemůže existovat, a rozdílnosti mezi obecným (*universale*) a jedinečným (*particulare*), neboť jedinečné se o podmětu nevypovídá, kdežto obecné ano (srov. např. Gamba 2015).

Bylo-li by tomu tak, jak uvedené rozvedl Boethius, vymezoval by Aristotelés čtyři možnosti toho, co je:

1. obecná substance (např. člověk, živočich);
2. jedinečná substance (např. určitý člověk, určitý kůň);
3. obecný akcident (např. gramatika, bělost);
4. jedinečný akcident (např. konkrétní gramatická znalost jistého podmětu, určitá bílá na konkrétním tělese atp.).

Z toho pak pro predikaci plyne, že Aristotelés (*Cat.* 2 [1b6–9], 6,10–13) rozlišuje případy, kdy:

1. o něčem jedinečném (substance) nebo obecném (substance či akcident), co je podmětem, musíme vypovídat vždy něco obecného – např. *tento člověk* (třeba Sókratés) *je člověk*, *člověk je živočich*, *gramatika je vědění* apod.;
2. o něčem jedinečném nebo obecném, co však není v podmětu (substance), musíme vypovídat vždy něco, co je v tomto podmětu (akcident) – např. *tento člověk je bílý*, *člověk je racionální* apod.

V prvním případě nelze o podmětu vypovídat nic jedinečného (tj. nelze říci, že *člověk* [obecně] *je tato konkrétní bílá* nebo že *gramatika je* [např. Aristarchova] *znalost gramatiky*), ale vždy je vypovídana nějaká podstatná či esenciální charakteristika podmětu. Ve druhém případě o podmětu nemůžeme vypovídat obecný akcident (tj. *tento gramatik* [třeba Aristarchos] *je gramatika*, *člověk je racionalita* apod.), ale vždy je vypovídana konkrétní akcidentální vlastnost.

Toto dělení hraje stěžejní roli v deváté kapitole Anselmova *De grammatico*, když žák vznáší námitku proti tvrzení, že *každý grammaticus je člověk*. Argument zní takto: *grammaticus* je vždy v podmětu (tj. je akcidentem), kdežto člověk není nikdy v podmětu, proto *žádný grammaticus nemůže být člověkem* (*De gram.* 9, 154,1–2). Žákova námitka vychází z právě uvedené Aristotelovy klasifikace, neboť je zřejmé, že *grammaticus* je individuální akcident (např. *Aristarchos je gramatik*, poněvadž se jednotlivině připisuje její vlastní charakteristika), kdežto člověk (jako druh) je obecná substance (např. *Aristarchos je člověk*). Z toho plyne, že v závěru žákova argumentu je nesprávně o jedinečném akcidentu (*grammaticus*) vypovídana obecná substance (*člověk*), což bylo Aristotelem zamítnuto, neboť o takovémto podmětu lze vypovídat pouze jeho esenciální charakteristiku (*grammaticus je znalý gramatiky*).

Anselmův učitel na toto reaguje připomenutím jiného Aristotelova tvrzení z páté kapitoly *Kategorií* (*Cat.* 5 [3a4–5], 9,19–20), a to, že nejen o určitém člověku (např. Sókratés), ale také o druhu člověk i o rodu živočich lze predikovat, že je gramatikem. Anselm takto dokládá, že *grammaticus* může označovat nejen kvalitu, tedy individuální akcident, ale rovněž nositele této kvality, tedy substanci (*De gram.* 9, 154,3–5). Pak je nutno rozlišit, co je skutečným podmětem výroku (*De gram.* 9, 154,19–21). Pokud *grammaticus* označuje individuální substanci (určitého gramatika), pak o něm můžeme něco akcidentálního vypovídat (např. *Tento gramatik je znalý gramatického umění / bílý* apod.), jestliže ale *grammaticus* označuje kvalitu (akcident), pak musí existovat v nějakém podmětu a zároveň ho lze přisuzovat určitému podmětu jako jedinečný akcident (např. *Aristarchos je gramatik*).

Naznačená distinkce je dále rozvíjena v úvodu druhé části dialogu *De grammatico*, neboť žák pochybuje, že by se podobným způsobem někdo skutečně vyjadřoval, tj. v běžné řeči (*usus loquentium*) nemluvíme o gramatikovi jako o kvalitě, nýbrž jako o substanci. Proto neříkáme, že *gramatik (grammaticus) je užitečná věda* nebo že *určitý člověk dobře umí gramatika* (*De gram.* 11, 156,5–14). Anselm tuto skutečnost později v *De grammatico* vysvětluje rozvinutím své sémantické koncepce, když zavádí rozlišení signifikace *per se, ut unum, principaliter* a *per aliud* a apelace (*De gram.* 12, 156,22–157,8). Ta je však budována již částečně mimo konkrétní rámec Aristotelových *Kategorií*.

Avšak i Aristotelem stanovená pravidla predikace z konce druhé kapitoly *Kategorií* Anselm využívá k vyvrácení žákovy námitky. V *De grammatico* totiž rozlišuje výpovědi, které sdělují, jaké něco je (*dicitur in eo quod quale*), tj. predikace přisuzující subjektu určitou vlastnost, akcident (*De gram.* 6, 150,4–14; srov. Cerezo 2015, 205–207), a výpovědi, které uvádí, co daná věc je (*dicitur in eo quod quid*), tedy říkají něco o její substanci (*De gram.* 10, 155,4–12).⁸

Jak bylo uvedeno, podle závěru druhé kapitoly *Kategorií* se při tzv. esenciální predikaci o podmětu vypovídá výhradně obecný predikát. Zohlední-li se tato skutečnost, pak Anselm snadno zamítá oprávněnost tvrzení *gramatika je grammaticus*. Slovo *grammaticus* označuje individuální substanci (jelikož v běžné řeči je tímto jménem obvykle nazýván určitý člověk), tzn. *gramatik* není v tomto případě obecným predikátem, z čehož plyne, že jako individuální označení nemůže být při esenciální predikaci predikátem.

Stejně tak lze odmítnout propozici *grammaticus je gramatika* (resp. užitečná věda), neboť to, co označuje jméno *gramatika*, sice existuje v podmětu (je to akcident), ale nevypovídá se o něm, nelze tedy říci *Aristarchos* (tj. *grammaticus*) *je gramatika*.

Naproti tomu běžně řekneme, že *grammaticus je člověk*, protože zde o první substanci (tj. podmětu) vypovídáme něco obecného, tedy druhou substanci, která není akcidentem (není v podmětu). Také lze říci, že *člověk je grammaticus*, když jméno *člověk* označuje konkrétního jedince, tj. první substanci, a jméno *grammaticus* označuje kvalitu, tj. akcident, jímž se určitému jedinci přisuzuje, že má znalosti gramatického umění (*De gram.* 12, 157,6–8). Tímto způsobem Anselm osvětluje Aristotelem naznačená pravidla predikace a zároveň upozorňuje žáka, že jeho námitka je při čtení uvedených zásad bezpředmětná.

Kategorie 3 – subjekt a predikát

Ve třetí kapitole *Kategorií* pokračuje Aristotelés v rozvíjení zásad predikace. Říká, že má-li být tvrzení pravdivé, musí být predikát plně v souladu s podmětem, tj. musí o podmětu platit i to, co tento predikát nutně zahrnuje. Řekneme-li např. *Sókratés je člověk* a zároveň víme, že každý člověk je živočich, pak je z predikátu *člověk* zřejmé, že podmět (Sókratés) je rovněž živočich (*Cat.* 3 [1b10–15], 6,14–18). To se týká ale pouze případů, kdy něco o něčem predikujeme v rámci téhož rodu (*genus*) či druhu (*species*), tedy pouze tehdy, když je mezi podmětem a predikátem hierarchický vztah podřazeného a nadřazeného (*Cat.* 3 [1b16–24], 6,19–26).

Na tuto skutečnost však, jak se zdá, pozapomněl Anselmův žák, když v *De grammatico* vnesl další připomínku. Uvádí totiž, že jméno *člověk* označuje substanci i kvality, které jsou pro člověka nezbytné, jako např. racionalita či smrtelnost (*De gram.* 11, 156,17–20). Učitel žákův omyl dokumentuje příkladem výroku, který je evidentně chybný, když tvrdí, že *racionalita je člověk*.

Racionalita vyjadřuje akcident, který samozřejmě může být podmětem výroku (např. *racionalita je druhový rozdíl*), ale je nutné o ní predikovat něco, co bude spadat do téhož rodu či druhu a co bude (při kladném tvrzení) platit o celém podmětu. Jméno *člověk* ale není akcidentem, spadá tedy do jiného rodu a nelze ho tudíž o racionalitě vypovídat. Naproti tomu můžeme říci, že *člověk je substance*, neboť každý (i jednotlivý) člověk je substance, stejně tak můžeme deklarovat, že *substance je člověk*, protože označuje-li jméno *substance* konkrétního člověka (první substance), pak je zcela oprávněné o něm říci, že je člověk jako druhá substance (*De gram.* 12, 156,33–34; srov. Boschung 2006, 231–233). V tomto případě totiž

⁸ Srov. také Porfýrios 1998, 4–5 = *Isag.* I, 10–11.

ctíme hierarchii v rámci druhových a rodových výměřů, která je, jak tvrdil Aristotelés, nutná pro tento typ predikace.

Jistě proto není překvapivé, že na určité pasáže *De grammatico* lze nahlížet jako na Anselmův pokus o vyjasnění pravidel predikace, která ve stručném Aristotelově podání nejsou vždy zcela bezproblémově pochopitelná a jednoznačně vysvětlená.

Kategorie 4 – desetičlenné dělení

V další kapitole *Kategorií* přichází Aristotelés s rozlišením deseti různých kategorií (*Cat.* 4 [1b25–27], 6,27–29). Kategorie jsou něčím, co vypovídáme bez dalších souvislostí a spojení, jsou tedy tím, co bylo ve druhé kapitole *Kategorií* specifikováno jako samostatně stojící slova. O všech takových slovech pak můžeme konstatovat, že označují něco, co lze zařadit (minimálně) pod jednu z deseti kategorií. Aristotelés přichází s tímto výčtem a těmito příklady: substance (*substantia*) je třeba člověk nebo kůň; kvantita (*quantitas*) je např. délka něčeho; kvalita (*qualitas*) je např. bílé; vztažené (*ad aliquid*) je např. větší; kde (*ubi*) je např. na určitém místě; kdy (*quando*) je např. včera; poloha (*situs*) je např. sedící; mít (*habere*) je např. ozbrojený; činit (*facere*) je např. řezat a trpět (*pati*) je např. být řezán (*Cat.* 4 [1b27–2a4], 6,30–7,3).

Hned na několika místech Boethiova překladu *Kategorií* je jako příklad kvality uveden *grammaticus* (např. *Cat.* 8 [10a31], 27,22). Právě na toto upozorňoval v úvodu dialogu *De grammatico* žák, když předkládal argument ve prospěch tvrzení, že *grammaticus* je kvalita (*De gram.* 1, 146,1–3), které je na konci první části tohoto spisu opětovně kladeno jako pravdivé (*De gram.* 11, 156,2).

Uvedený Aristotelův výčet desetičlenné klasifikace kategorií nejmórazněji rezonuje v 17. kapitole *De grammatico*, kde žák nesprávně tvrdí, že podle této pasáže z Aristotela vše, co je (*omne quod est*), je jednou z kategorií (*De gram.* 17, 162,16–17). Anselmův učitel sice uznává, že počátek čtvrté kapitoly *Kategorií* lze číst žákem naznačeným způsobem, zároveň však dodává, že pro Aristotela bylo zásadnější (*principalis intentio*) poukázat na skutečnost, že všechna slova (jména a slovesa) označují (*significare*) některou z kategorií. Jinými slovy, Aristotelés nechtěl zkoumat, co jednotlivé věci jsou (*quid sint*), ani to, jakými slovy jednotlivé věci nazýváme (*voces appellativae*), ale jak věci označujeme (*De gram.* 17, 162,20–25).

K potvrzení této interpretace *Kategorií* Anselm uvádí, že v Aristotelově výroku se netvrdí, že vše, co je (*esse*), je substancí, kvantitou, kvalitou atd., ani se zde nehovoří o tom, že samostatně stojícími slovy nazýváme (*appellare*) substancí, kvantitou, kvalitou atd., ale píše se v něm, že tato slova označují (*significare*) substancí, kvantitou atd. (*De gram.* 17, 162,28–32). Zjevně zde Anselm reaguje na jednu ze stěžejních otázek, která se s Aristotelovými *Kategoriemi* pojí, tj. otázku, zda se zde pojednává o věcech, nebo o slovech.

Anselmův pohled je patrně následující: *Kategorie* sice pojednávají o slovech, avšak věnují se jim s ohledem na to, jak slova označují věci (srov. Boethius, *In Cat.* I, 161C–162B; blíže viz McCord Adams 2004, 111). K tomu Anselm ještě dodává, že se jedná primárně o označování *per se*. Nutně proto rozbor Aristotelova tvrzení z úvodu čtvrté kapitoly *Kategorií* spěje k závěru, že *grammaticus*, tzn. akcident vyjadřující znalost gramatiky, musí označovat (*per se*) kvalitu, a to bez ohledu na to, zda se tážeme na to, co slovo označuje, nebo na věc, která je daným slovem označována (*De gram.* 18, 163,18–164,5).

Kategorie 5 – substance

V páté kapitole *Kategorií* je blíže představena kategorie substance. Aristotelés (*Cat. 5* [2a11–29], 7,10–8,1) rozlišuje první a druhé substance. O prvních (*primae substantiae*), které jsou těmi hlavními (*principaliter*), říká, v souladu s druhou kapitolou svého díla, že se nevypovídají o žádném podmětu (tj. nejsou obecné) ani nejsou v podmětu (tj. nejsou to akcidenty). Druhými substancemi (*secundae substantiae*) jsou rody (*genera*) a druhy (*species*), které jsou vypovídány o podmětu, tzn. o prvních substancích (tj. jsou obecné), avšak v podmětu nejsou (tj. nejedná se o akcidenty, které také mohou být obecné).

O určitém člověku lze tak říci, že je člověk i živočich, neboť živočicha (rod) lze přisoudit člověku (druh) a člověka (druh) lze vypovědět o konkrétním lidském jedinci, tj. o první substancí (*Cat. 5* [2a36–2b1], 8,4–7). Platí proto, že vše se nachází v prvních substancích (tj. akcidenty), nebo se o nich vypovídá (tj. druhé substance), z čehož plyne, že bez prvních substancí by nemohlo být nic jiného (*Cat. 5* [2b4–6], 8,10–12).

Aristotelés toto základní vymezení substancí shrnuje tvrzením, že substance jsou výhradně tohoto dvojího druhu – vedle prvních substancí (konkrétních jednotlivin) se jedná o druhy a rody, které jsou druhými substancemi. Dokládá to definičním výměrem, kdy na otázku, co je určitý člověk, je náležité říci *člověk*. Mohlo by se říci, že je to *živočich*, protože člověk je živočich a rod se vypovídá o druhu, ale výstižnější je označení *člověk*, neboť druh je první substancí blíže (*Cat. 5* [2b29–37], 9,3–14). Podobně jako jsou první substance podmětem všeho ostatního, tak také druhy a rody těchto prvních substancí mohou být podmětem jiných kategorií. Z tohoto důvodu lze o člověku jako druhu (či o živočichovi jako rodu) říci, že je gramatikem, neboť určitý jedinec lidského druhu je gramatikem (*Cat. 5* [2b37–3a6], 9,15–21).

Dále Aristotelés dodává, že žádná substance se nenachází v podmětu – první substance je podmětem, druhá substance pak není v první substancí, např. v jednotlivém člověku, celá, tedy člověk jako takový není celý v určitém lidském jedinci (*Cat. 5* [3a7–15], 9,22–28; srov. Lewis 1991, 63–77).

Podobně je tomu s druhovým rozdílem, který lze vypovídat o tom, čeho je rozdílem, ale není plně v podmětu, tzn. o člověku lze říci, že je racionální, avšak racionalita jako taková v člověku není. (Aristotelés uvádí jako příklad chodící a dvounohé – viz *Cat. 5* [3a21–28], 10,5–11.) Druhé substance i druhové rozdíly se pak vypovídají o podmětu – např. živočich i racionalita o druhu (člověk) i o jednotlivině (konkrétní lidský jedinec) (*Cat. 5* [3a33–3b9], 10,16–28).

V závěrečné části svého pojednání o substancích Aristotelés přidává několik dalších charakteristik substancí. Například uvádí, že substance vždy označuje určitou jedinečnou věc (*Cat. 5* [3b10–14], 10,29–11,1) nebo že substance nepřipouští stupně více a méně, neboť člověk není více nebo méně člověkem, ale je prostě člověkem (*Cat. 5* [3b33–4a9], 11,21–12,3), atd.

Téměř všechna Aristotelova tvrzení o substancí z *Kategorií* se objevují také v dialogu *De grammatico*. Anselm žákovými slovy konstatuje, že substance se dělí na první a druhé, přičemž o prvních substancích platí, že nejsou v podmětu a nevypovídají se o mnohém, kdežto druhé substance jsou rody a druhy a vypovídají se o tom, co je podmět (*De gram.* 10, 154,23–25, resp. 155,3–5). Žák se s pomocí těchto Aristotelových rozlišení snaží ukázat, že *grammaticus* nemůže být substancí, neboť není první ani druhou substancí, tedy není žádnou substancí. Tuto žákovu námitku učitel zpochybňuje (*De gram.* 10, 154,26–155,12) již zmíněným Aristotelovým výrokem z *Kategorií*, že *grammaticus* je jak určitý člověk, tak také druh člověka i rod živočicha. O Aristarchovi můžeme říci, že je gramatikem, člověkem

i živočichem, neboť *grammaticus* může být pojímán jako určitý jedinec (tj. první substance), zároveň však může být jako např. lidský jedinec i druhem (člověk) a rodem (živočich).

Substance jsou vždy primární, jelikož bez nich nemůže existovat nic dalšího, tj. zejména to, co existuje v podmětu (akcidenty). Takto Anselm v *De grammatico* využívá Aristotelovy teze z páté kapitoly *Kategorií* k vysvětlení rozdílu mezi tím, jak jméno *grammaticus* označuje člověka a gramatiku, a tím, jak jméno *člověk* označuje to, co utváří člověka. *Člověk* totiž označuje substanci i akcidenty, ale substance je tímto jménem označována prvotně (*principalis*), neboť je příčinou všeho dalšího (tj. akcidentů či druhových rozdílů⁹), a všechno toto další potřebuje ke své existenci, aby existovala substance (*De gram.* 12, 156,22–30). Je proto správné o *člověku* říci, že označuje substanci i kvality. Kvality vytváří jeho definiční výměr, resp. z nich se člověk nutně skládá (*De gram.* 11, 156,18–19, resp. 13, 157,12–13), avšak substance je vždy tím prvním. Jméno *člověk* takto neoznačuje stejným způsobem substance i akcidenty, ale substanci označuje prvotně, kdežto akcidenty až v návaznosti na tuto substanci.

Jméno *grammaticus* však primárně a *per se* nemůže označovat substanci – definice *gramatika* by pak musela znít *člověk* [nebo něco či někdo] *znalý gramatiky*, což by znamenalo, že lidé (zde jako rod) by se pomocí druhového rozdílu (*znalý gramatiky*) dělili na dva druhy, tj. na ty, kteří jsou gramatiky, a na ty, kteří gramatiky nejsou. Podobně by to bylo i s dalšími akcidenty, které by nadřazený rod (lidstvo) členily na nějaké a odlišné. Tyto úvahy jsou zjevně proti Aristotelovu nahlížení na druhé substance a druhové rozdíly (*De gram.* 13, 157,19–22; srov. Cerezo 2015, 212–213).

Lze předpokládat, že v tomto bodě Anselm vychází z podrobnějších tezí, jimiž Boethius v komentáři k Porfýriově *Isagoge* (Boethius 1906, 97,3–98,17 = *I In Isag.* II, 7) vysvětluje odlišnost mezi druhovými rozdíly a ostatními diferencemi. Jako příklad rozdílu, který není druhovým, uvádí schopnost navigovat loď, jež je vlastní pouze člověku, takže lze o člověku říci, že je *animal nauigabile*. Přestože žádný jiný živočich není s to kormidlovat loď, nejedná se v tomto případě o druhový rozdíl, protože lidská substance není vázána na schopnost řídit loď. Tato dovednost či vědění totiž netvoří konstitutivní složku lidské substance (na rozdíl od racionality nebo smrtelnosti). Podobně je tomu v případě veškerého umění a vědění, kterého je schopen nabyt pouze člověk. Příkladem takového umění či vědění je pro Boethia rétorika nebo gramatika.

Pro úplnost, Anselm v *De grammatico* dále rozpracovává i další tvrzení z *Kategorií*. Např. to, že každá substance označuje vždy určité něco (*De gram.* 18, 163,28–29; srov. *Cat.* 5 [3b10], 10,29) nebo že jeden z prvních žakových argumentů, v němž se žák snaží doložit, že *žádný gramatik není člověk*, vychází z Aristotelova tvrzení, že substance (člověk) neumožňuje stupně více a méně, kdežto kvalitativní akcident (*grammaticus*) tyto stupně umožňuje (*De gram.* 2, 146,23–26). I z tohoto je zřejmé, že *De grammatico* je poměrně komplexním a uceleným pojednáním o substanci a že tuto základní Aristotelovu kategorii představuje z mnoha hledisek, které čtenářům mohly snadno nabídnout praktickou aplikaci teoretického učení *Kategorií*.

Kategorie 8 – kvalita

Protože se Anselm ve svém rozhovoru věnuje výkladu toho, jak správně chápat paronyma, a to na příkladu jména *grammaticus*, které někdy užíváme k označení člověka, jindy k označení kvality, je po substanci další kategorií, které je v *De grammatico* blíže

⁹ Srov. vymezení akcidentů u Porfýria, kde případek je tím, co není rod, druhová diference, druh, ani zvláštní vlastnost – *Isag.* IV, 3, 15–16).

věnována pozornost, kvalita a její vztah k ostatním kategoriím. V osmé kapitole Aristotelových *Kategorií* je po obecném vymezení kvality (*quale*; *Cat.* 8 [8b25], 23,22),¹⁰ podrobněji představena typologie této kategorie (*Cat.* 8 [8b26–10a26], 23,23–27,18) a následně jsou rozvedeny některé její zvláštní rysy. Jelikož je kvalita vyjádřením, jímž o věci říkáme, jaká je (*qualia*), je kvalitativní to, co je odvozeno od nějaké kvality. Označení něčeho jako *bílého* (např. *běloch*) je tedy odvozeno od bělosti (*albedo*), *spravedlivého* od spravedlnosti (*iustitia*) a *grammaticus* od gramatiky (*Cat.* 8 [10a27–32], 27,19–22). Takto jsou pro Aristotela paronyma typickým příkladem kvalitativních charakteristik a pojmenování věcí, o nichž lze ve většině případů tvrdit, že připouští stupně více a méně (*Cat.* 8 [10b26–11a14], 28,23–29,16).

Rozvíjení těchto motivů tvoří stěžejní náplň Anselmova dialogu. Hned na několika místech Anselm dokládá, že *grammaticus* je v *Kategoriích* užíván jako příklad kvality – v úvodní kapitole, jak bylo zmíněno, je toto tvrzení užito jako pravdivá propozice, kterou by bylo nepatřičné popírat (*De gram.* 1, 146,1–3). Nedlouho poté připomíná, že u gramatika můžeme rozlišovat stupně více a méně (*De gram.* 2, 146,23–24). A v dalším výkladu Anselm několikrát opakuje, že *grammaticus* je v *Kategoriích* užíván jako typický příklad kvality, který nám o substanti říká, jaká je daná podstata.¹¹ Dokonce explicitně deklaruje, že tvrzení *grammaticus je kvalita* je pravdivé ve smyslu, jak to uvedl Aristotelés v *Kategoriích* (*De gram.* 16, 162,12–14).

V závěru osmé kapitoly *Kategorií* Aristotelés upozorňuje, že určité vlastnosti některých kvalit mají velmi blízko k tomu, co je typické pro kategorii vztahu. Jako příklad opět nechybí gramatické umění. Protože mít jakékoli vědění vždy znamená disponovat věděním o něčem, jedná se tedy o vztah. Ovšem na základě přítomnosti daného vědění v něčí duši můžeme o tomto oduševnělém odvozeně říci, že je to takové a takové, tj. znalé něčeho, proto to náleží ke kategorii kvality (*Cat.* 8 [11a20–36], 29,22–30,9). Avšak i kdyby se něco týkalo zároveň vztahu (*relativum*) a kvality (*quale*), nebylo by to podle Aristotela nic zvláštního, neboť by to bylo možno zařadit pod obě tyto kategorie (*Cat.* 8 [11a37–38], 30,10–11).

Kategorie 9 & 15 – vlastnictví

Otázkou, zda je možné zařadit jednu věc označenou jedním jménem pod více různých kategorií, začíná jeden z posledních žákových argumentů (*De gram.* 19, 164,17–25). Žák mj. vznáší námitku, podle níž by jméno *ozbrojený* (*armatus*) mělo označovat substanti, neboť jméno *grammaticus* označuje vlastnění kvality (tj. gramatiky), takže by stejně tak jméno *ozbrojený* mělo označovat vlastnění substance, tj. zbraně (*arma*). Obojí je tedy kategorií vlastnictví (*habere*). Rovněž tento příklad ozbrojeného jako kategorie vlastnictví je uveden v *Kategoriích* (*Cat.* 9 [11b13], 30,23).

Učitel s jistým zdráháním uznává, že se jedno slovo může vztahovat k více kategoriím, ovšem to, co dané slovo označuje, nesmí označovat *ut unum*, ale *pariter*, tj. rovnoměrně, stejným způsobem (srov. Cerezo 2015, 215–218). Jako příklad rozebírá bílou barvu, o níž lze říci, že je kvalitou (být nějakým, tj. bílým) i vlastnictvím (mít čili vlastnit bílou barvu), neboť jméno *bílý* jedno i druhé označuje (*De gram.* 19, 165,13–16). Je zřejmé, že pro samotnou existenci něčeho bílého musí existovat určitá substance, která bude mít akcident bílé barvy, proto je bílá přítomná v konkrétním podmětu a je jedním z jeho individuálních akcidentů. Tento

¹⁰ Srov. podobně Eadmerova charakteristika Anselmova dialogu – *Vita Anselmi* 19, 28–29.

¹¹ Viz *De gram.* 6, 150,4–5; 6, 150,13–14; 9, 156,2; 11, 156,11–12; 16, 161,23–24; 17, 163,16; 18, 163,22–164,5; 19, 164,17–18 ad.

podmět můžeme nazývat bílým, ale samotné jméno tento podmět primárně neoznačuje, neboť označuje pouze kategorie kvality a vlastnictví (*De gram.* 19, 165,13–16).

Takovéto propojení kategorií kvality a vlastnictví má opětovně svůj dobře doložitelný původ v Aristotelových *Kategoriích*. Poslední kapitola tohoto spisu stručně uvádí (*Cat.* 15 [15b17–19], 40,21–23), že o vlastnictví hovoříme v několika případech, přičemž hned první typ vlastnictví je popsán mimo jiné jako stav (*habitus*), dispozice (*affectio*) nebo jiná kvalita (*qualitas*) a je uveden příklad vlastnění vědění (*scientiam habere*). Podobně v kapitole o kvalitě Aristotelés uvedl jako první druh kvality právě *habitus* (s příkladem vědění jako habituální kvality) a dispozici (*Cat.* 8 [8b26–27], 23,24).

Závěr

Tento přehled o problematice, kterou Anselm v dialogu *De grammatico* rozebírá, poměrně názorně ukazuje, že tento spis lze označit za relativně systematicky a dobově nestandardně zpracovanou formu komentáře či, chceme-li, pedagogicky koncipovaných glos k vybraným pasážím Aristotelových *Kategorií*. Skutečnost, že velká pozornost je věnována jak úvodním kapitolám Aristotelova díla (tzv. *antepaedica*), tak charakteristice první a hlavní kategorie, tj. substance, a následnému částečnému představení kategorie kvality a v menší míře i kategorie vlastnictví, ukazuje, že Anselm v dialogu předkládá erudovaný přehled o důležitosti Aristotelova učení o kategoriích ve vazbě na dialektické umění.

Asi nelze přímo konstatovat, že by Anselmův spis byl prvotním uvedením do tajů Aristotelových *Kategorií* – řada argumentů, které jsou v *De grammatico* zmíněny, má evidentně aristotelovský původ. Žák se v rozhovoru na *Kategorie* několikrát odvolává, dokonce otevřeně deklaruje, že znalost tohoto Aristotelova pojednání je mu vlastní (*De gram.* 18, 165,3). *De grammatico* představuje spíše rozvedení několika tematicky soudržných problémů, které předpokládají již alespoň částečně obeznámeného čtenáře. Proto nelze tvrdit, že se jedná o úvod do *Kategorií* v pravém slova smyslu. Mnohem pravděpodobnější je, že Aristotelův traktát Anselmovi posloužil jako vhodný materiál pro objasnění pravidel dialektického umění, k čemuž názorně využil řadu tvrzení, jež se v *Kategoriích* objevují.

Skutečnost, že vedle pravidel predikace Anselm věnuje stěžejní pozornost tomu, co se pomocí slov snažíme označit, resp. jakým způsobem nazýváme věci jmény, naznačuje, že se na základě Aristotelova spisu o kategoriích pokusil přijít s určitým rozvržením své sémantické koncepce. Komentář k některým tématům z *Kategorií* je takto využit jednak jako objasnění Aristotelových tezí, jednak vede k dalšímu využití těchto tvrzení v dialektickém umění.¹²

Bibliografie

Alcuinus, Flaccus Albinus Eboracensis (1863): *De dialectica*, in *Patrologia Latina* 101, J. P. Migne, 949–976.

Allen, R. E. (1969): Individual Properties in Aristotle's Categories, *Phronesis* 14(1), 31–39, dostupné z < <https://www.jstor.org/stable/4181823> >.

Anselmus Cantuariensis (1946a): *De grammatico*, in Schmitt, F. S. (ed.) *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi opera omnia*, vol. I, Thomas Nelson & Son, 145–168.

Anselmus Cantuariensis (1946b): *De veritate*, in Schmitt, F. S. (ed.) *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi opera omnia*, vol. I, Thomas Nelson & Son, 173–199.

¹² Studie vznikla v rámci projektu č. SGS08/FF/2018-2019 *Normy a hodnoty ve středověké společnosti*, řešeném na Ostravské univerzitě.

- Anselmus Cantuariensis (1946c): Epistolarum liber primus: Epistolae quas prior Beccensis scripsit, in Schmitt, F. S. (ed.) *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi opera omnia*, vol. III, Thomas Nelson & Son, 97–294.
- Anselmus Cantuariensis (1949): Epistolarum liber secundus: Epistolae quas archiepiscopus Cantuariensis scripsit; pars prima, in Schmitt, F. S. (ed.) *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi opera omnia*, vol. IV, Thomas Nelson & Son.
- Archambault, J. (2016): Anselm's De grammatico: structure, sources, pedagogical context, 2016-10-26 [cit. 2019-05-18], dostupné z < https://www.academia.edu/29445989/Anselms_De_grammatico_structure_sources_pedagogical_context >.
- Aristotelés (1961): Liber Aristotelis De decem praedicamentis (Categoriae [vel Praedicamenta], translatio Boethii, in L. Minio-Paluello (ed.) *Aristoteles Latinus*, I/1–5: *Categoriae vel Praedicamenta*, Desclée de Brouwer, 5–41.
- Bäck, A. T. (2000): *Aristotle's Theory of Predication*, Brill.
- Boethius (1847): In Categorias Aristotelis libri quatuor, in *Patrologia Latina* 64, J.-P. Migne, 159–294.
- Boethius (1906): In Isagogen Porphyrii commentorum editionis primae, in G. Schepps – S. Brandt (eds.) *In Isagogen Porphyrii commenta*, Tempsky – Freytag, 3–132.
- Boschung, P. (2006): *From a Topical Point of View. Dialectic in Anselm of Canterbury's De Grammatico*, Brill.
- Cassiodorus (1961): *Cassiodori Senatoris Institutiones*, Clarendon Press.
- Cerezo, M. (2015): Anselm of Canterbury's Theory of Meaning: Analysis of Some Semantic Distinctions in De Grammatico, *Vivarium* 53(2–4), 194–220, dostupné z < <https://www.jstor.org/stable/24775486> >.
- De Rijk, L. M. (1959): Introduction, in Garlandus Compotista, *Dialectica*, Van Gorcum, IX–LXIV.
- Duerlinger, J. (1970): Predication and Inherence in Aristotle's Categories, *Phronesis* 15(2), 175–203, dostupné z < <https://www.jstor.org/stable/4181850> >.
- Eadmerus Cantuariensis (1972): *The Life of St Anselm, Archbishop of Canterbury / Vita sancti Anselmi*, Clarendon Press.
- Galonnier, A. (1987): Le De grammatico et l'origine de la théorie des propriétés des termes, in Jolivet, J. – de Libera, A. (eds.) *Gilbert de Poitiers et ses contemporains: aux origines de la Logica modernorum*, Bibliopolis, 353–375.
- Galonnier, A. (1996): Sur quelques aspects annonciateurs de la littérature sophismatique dans le De grammatico, in Luscombe, D. E. – Evans, G. R. (eds.) *Anselm: Aosta, Bec and Canterbury. Papers in Commemoration of the Nine-Hundredth Anniversary of Anselm's Enthronement as Archbishop*, Sheffield Academic Press, 209–228.
- Gambra, J. S. (2015): To Be in a Subject and Accident, *Vivarium* 53(2–4), 170–193, dostupné z < <https://www.jstor.org/stable/24775485> >.
- Garlandus Compotista (1959): *Dialectica*, Van Gorcum.
- Gaspar, G. E. M. (2004): *Anselm of Canterbury and his Theological Inheritance*, Ashgate.

- Henry, D. P. (1958): Why 'grammaticus'?, *Alma* 25, 165–180, dostupné z < <http://documents.irevues.inist.fr/bitstream/handle/2042/3099/04%20TEXTE.pdf> >.
- Henry, D. P. (1964): *The De Grammatico of St. Anselm. The theory of Paronymy*, The University of Notre Dame Press.
- Henry, D. P. (1967): *The Logic of Saint Anselm*, Oxford University Press.
- Henry, D. P. (1974): *Commentary on De Grammatico. The Historical-Logical Dimensions of a Dialogue of St. Anselm's*, D. Reidel Publishing.
- Isidorus Hispalensis (1911): *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*, Clarendon Press.
- King, P. (2004): Anselm's philosophy of language, in Davies, B. – Leftow, B. (eds.) *The Cambridge Companion to Anselm*, Cambridge University Press, 84–110.
- Lewis, F. A. (1991): *Substance and Predication in Aristotle*, Cambridge University Press.
- Lewry, O. (1981): Boethian Logic in the Medieval West, in Gibson, M. (ed.) *Boethius. His Life, Thought and Influence*, Blackwell, 90–134.
- Marenbon, J. (1996): Medieval Latin Commentaries and Glosses on Aristotelian Logical Texts, Before c. 1150 AD, in Burnett, C. (ed.) *Glosses and Commentaries on Aristotelian Logical Texts. The Syriac, Arabic and Medieval Latin Traditions*, The Warburg Institute, 77–127.
- Marenbon, J. (2002): Some Semantic Problems in Anselm's De grammatico, in Heren, M. W. – McDonough, C. J. – Artur, R. G. (eds.) *Latin Culture in the Eleventh Century*, Brepols, 73–86.
- McCord Adams, M. (2000): Re-reading De grammatico or Anselm's introduction to Aristotle's Categories, *Documenti e sulla tradizione filosofica medievale* 11, 83–112.
- Novikoff, A. J. (2011): Anselm, Dialogue, and the Rise of Scholastic Disputations, *Speculum* 86(2), 387–418, dostupné z < <https://www.jstor.org/stable/41105591> >.
- Perin, C. (2007): Substantial Universals in Aristotle's Categories, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 33, 125–143 dostupné z < <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.534.3831&rep=rep1&type=pdf> >.
- Porphyre (1998): *Isagoge. Texte grec, Translatio Boethii*, Librairie philosophique J. Vrin.
- Priscianus Caesariensis (1855): *Prisciani Institutionum grammaticarum libri I – XII*, Teubner.
- Richer von Saint-Remi (2000): *Historiae*, MGH SS 38, Hahn.
- Sharpe, R. (2009): Anselm as Author: Publishing in the Late Eleventh Century, *The Journal of Medieval Latin* 19, 1–87, dostupné z < <https://www.brepolonline.net/doi/pdf/10.1484/J.JML.1.100545> >.
- Shimizu, T. (1996): Alcuin's Theory of Signification and System of Philosophy, *Didascalica* 2, 1–18.
- Southern, R. W. (1990): *Saint Anselm. A Portrait in a Landscape*, Cambridge University Press.
- Sweeney, E. C. (2012): *Anselm of Canterbury and the Desire for the Word*, The Catholic University of America Press.

Viola, C. E. (1993): Lanfranc de Pavie et Anselme d'Aosta, in d'Onofrio, G. (ed.) *Lanfranco di Pavia e l'Europa del secolo XI*, Herder editrice e libreria, 531–594.

Viola, C. E. (1996): Authority and Reason in Saint Anselm's Life and Thought, in *Anselm: Aosta, Bec and Canterbury. Papers in Commemoration of the Nine-Hundreth Anniversary of Anselm's Enthronement as Archbishop*, Sheffield Academic Press, 172–208.

Visser, S. – Williams, T. (2009): *Anselm*, Oxford University Press.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
